

THE ROLE OF THE RELIABILITY INDICATOR IN THE QUALITY OF THE GAS SUPPLY SYSTEM

Khudoikulov U.Ch.

Samarkand State Institute of Architecture and Construction, Senior Lecturer,
KhudaykulovU.@mail.ru, 90-190-57-88

Annotation.

This article describes the quality, essence and composition of gas supply systems to the population and businesses. In the process of studying the opinion of experts, the author expressed his views on the content of the reliability indicator, its division into separate groups and ways to increase the reliability of the system in quality management.

Keywords: product quality, gas supply system quality, quality indicators, reliability.

Кириш. Ўзбекистон Республикаси иқтисодий ривожлантириш ҳамда аҳолининг турмуш фаровонлигини оширишда энергия ресурслари билан таъминлаш катта аҳамиятга эга. Мамлакатимизда 2019 йилда 60711,9 млн.куб.метр табиий газ қазиб олинган бўлса, унинг 49711,0 млн.куб.метр ҳажми истеъмолчиларга етказиб берилган. [1] Бойлигимиз бўлган табиий газни тежаш ва ундан самарали фойдаланишда “Узтрансгаз” ва “Худудгазтаъминот” ташкилотларида сифат концепциясини қўллаш долзарб масалага айланмоқда. Аҳолини табиий газ билан таъминлашда сифат концепциясига асосланиш аввало сифат категориясини чуқур таҳлил қилишни

талаб қилади. Сифат жамиятнинг деярлик барча жабҳаларига тааллуқли бўлиб, эҳтиёжларни қондириш даражаси билан чамбарчас боғлиқдир. Ижтимоий ишлаб чиқаришнинг умумий ҳолатини кўрадиган бўлсак сифат маълум объект ёки жараённинг ички қобилияти (имконияти) ҳисобланади ҳамда уни инсон ва жамият томонидан нафлилик нуқтаи назаридан баҳолашига асос бўлади.

“Сифат” тушунчаси биринчи ўринда маҳсулот ва хизматларга нисбатан қўлланилади. Охириги йилларда иқтисодийнинг барча соҳаларида сифат концепциясининг фаол қўлланиши натижасида сифат атамасининг кўплаб таърифларининг вужудга келиши кузатилмоқда. Уларнинг барчасини умумлаштирса қуйидаги атамага келишимиз мумкин.

Маҳсулот сифати деганда, одатда белгиланган вазифаларни бажариш жараёнида мавжуд ёки эҳтимол қилинаётган эҳтиёжларни қондириш қобилиятини шакллантирувчи хоссалар мажмуаси тушунилади. Ушбу атамада қуйидагилар муҳим ҳисобланади:

- Сифат – бу маҳсулот (хизмат)нинг ички қобилияти, яъни унинг ажралмас белгисидир;

- Сифат маҳсулотнинг функционал мақсади ва вазифалари билан чамбарчас боғлиқ ва ушбу мақсад билан баҳоланади;

- Сифат эҳтиёжларни қондириш қобилятини кўрсатади;

- Сифат нафақат аниқ белгиланган, балки келажакда пайдо бўладиган эҳтиёжларни ҳам акс эттиради.

Ушбу атаманинг газ таъминоти тизимларига нисбатан қўллаганда бизлар уни қуйидагича таърифладик: газ таъминоти тизимининг сифати деганда, аҳоли ва хўжалик субъектларнинг табиий газга бўлган эҳтиёжларини белгиланган тартибда қондириш қобилятини шакллантирувчи кўрсаткичлар мажмуаси тушунилади.

Бошқарувда сифат концепцияси ўтган асрнинг иккинчи ярмида ишлаб чиқилган бўлиб, ҳозирги кунда энг самарали ёндашувлардан ҳисобланади. Сифат концепцияси асосчиларидан Э.Деминг [2], В.Шухарт [3], А.Фейгенбаум [4], К.Исикаваларнинг [5] асарларида сифат ҳар томонлама таърифланган бўлиб ишлаб чиқариш муносабатларидаги ўрни асослаб берилган. Замонавий ишлаб чиқариш бошқарувида сифат концепцияси нафақат жараёнларни, балки ташкилотнинг бутун фаолиятини сифат мезони бўйича баҳоланишини талаб қилади. Олимлар томонидан олиб борилган назарий ва амалий изланишлар натижаларини газ таъминоти тизимларида қўллаш бугунги

кунда соҳадаги долзарб муаммолардан ҳисобланади.

Усул ва услублар. Сифат категориясини таърифлашда унинг мураккаблиги ва кўп қирралилиги эътиборга олиниши катта аҳамиятга эга. Сифат концепцияси назариясида объектнинг сифат кўрсаткичларининг учта даражаси ажратилади: бирламчи, гуруҳли сифат кўрсаткичлари ҳамда интеграл сифат. Газ таъминотига оид сифатда бирламчи сифат кўрсаткичларини тизимнинг алоҳида кичик хоссалари ташкил қилади. Масалан: табиий газнинг босими кўрсаткичи. Бу кўрсаткич сифат таркибида иштирок этсада, истеъмолчиларнинг тизим тўғрисидаги баҳосига таъсир кўрсатмайди. Гуруҳли сифат кўрсаткичлари газ таъминотининг маълум бир йўналишини баҳолашга асос бўлиши мумкин. Масалан, газ таъминотининг узлуксизлиги кўрсаткичи бир қанча бирламчи кўрсаткичларининг умумлашган ҳолатини акс эттиради. Интеграл сифат кўрсаткичи бутун тизимни баҳолашга асос бўлади ва истеъмолчи эҳтиёжининг қондирилиш даражасига тенг бўлади.

Муаммонинг мураккаблиги газ таъминоти тизимини тадқиқ қилишда экспертлар сўрови усулидан фойданишни тақозо қилади. Экспертлар сўровининг бир қанча усулларида бизлар интервьюдан фойдаланишни мақсадга мувофиқ деб билдик. Бундай хулосага келишга муаммонинг тартиблашмаганлиги, айнан шу

объектга мос сифат кўрсаткичларининг мазмунан ва миқдорий таснифлашмаганлиги сабаб бўлди. Интервьюда “Худудгазтаъминот” АЖ раҳбарлари ва масъул ходимларининг иштирок этганлиги тадқиқот натижасининг объективлигини тасдиқлайди.

Асосий қисм. Газ таъминоти тизими сифатини баҳолашда истеъмолчилар

1-жадвал. Газ таъминоти тизими сифат кўрсаткичларининг меъёрий-техник асослари

Сифат кўрсаткичлари	Меъёрий-техник ҳужжат	Қўлланиш доираси
Интеграл кўрсаткич	Табиий газ етказиб бериш шартномаси, конун ҳужжатлари	Газ таъминоти тизимини баҳолашга асос хисобланади
Гуруҳли кўрсаткич	Соҳа стандартлари, меъёрий талаблар, техник шартлар ва ҳоказо.	Газ таъминоти тизимининг айрим кичик тизимлари, техник таъминоти, тузилма ва жамоани баҳолашда асос бўлади
Бирламчи кўрсаткич	Технологик талаблар, жиҳозлар паспорти, ишлаб чиқариш меъёрлари, ички низом ва тартиб талаблари, спецификациялар ва ҳоказо.	Газ таъминоти жараёнида алоҳида бўғинлар, меҳнат сифати, моддий ресурслар, жиҳозлар, операцияларни баҳолашга асос бўлади.

Шуниси эътиборлики, сифат концепциясини газ таъминоти тизимларида қўлланиши уларни “сифат ташувчиси” нуқтаи назардан тадқиқот қилишни тақозо қилади, яъни тизимнинг ўзи фақат сифат кўрсаткичлари мажмуаси бўлиб қаралади. Шунга асосан, сифат кўрсаткичлари иерархиясини шакллантириш масаласи катта аҳамиятга эга бўлади. Газ таъминоти тизимининг интеграл сифати кўпинча жамият томонидан баҳоланади ҳамда Президент, ҳукумат ёки маҳаллий давлат бошқарув органларининг қарорлари шаклида намоён бўлади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 июндаги

(аҳоли ва хўжалик субъектлари) эҳтиёжларга асосланишнинг асосий муаммоси ушбу эҳтиёжларини расмийлаштириш, яъни аниқ талабларга келтиришдир. Бунинг учун ҳар бир сифат кўрсаткичларига меъёрий-техник талаблар қўйилиши кўзда тутилган (1-жадвал).

6010-сонли Фармонининг қабул қилиниши тизимнинг фаолияти салбий баҳоланишини кўрсатади. [6] Пастки поғона, яъни бирламчи кўрсаткичлар “Худудгазтаъминот” тузилмалари иш жараёнини мустақил равишда баҳолашни кўзда тутуди ва истеъмолчилар билан муносабатларни акс эттирмайди. Бизнинг фикримизча, газ таъминоти сифатини баҳолашда иштирок этувчи асосий кўрсаткичлар - бу гуруҳли кўрсаткичлардир. Бу кўрсаткичлар газ таъминоти тизимининг истеъмолчилар, уларнинг вакиллари, газ етказиб берувчилар, тизим инфратузилмаси объектлари билан хўжалик муносабатларини акс эттиради. Натижада гуруҳли

кўрсаткичларнинг миқдори тизим фаолиятига бевосита таъсир кўрсатади. Олиб борилган изланишлар газ таъминоти тизимининг куйидаги гуруҳли кўрсаткичларини ажратишга имкон берди:

– Функционал кўрсаткичлар, яъни газ етказиб бериш ҳажми, даражаси, босими, муддати ва бошқа вазифани белгиловчи кўрсаткичлар;

– Ишончлилик кўрсаткичлари, яъни белгиланган вазифаларни маълум муддат давомида узлуксиз бажариб келишни ифодаловчи кўрсаткичлар;

– Хавфсизлик кўрсаткичлари, яъни фаолият давомида инсонларга, объектларга ва атроф муҳитга нисбатан хавфсизлигини белгиловчи кўрсаткичлар;

– Самарадорлик кўрсаткичлари, яъни технологик, ташкилий-техник ва иқтисодий самарадорликни ифодаловчи кўрсаткичлар.

Ушбу кўрсаткичларнинг ичида тизимнинг сифатига энг катта таъсирга эга ва ташкилотлар томонидан энг кўп эътиборни талаб қиладиган ишончлилик кўрсаткичи ҳисобланади. Бунинг сабабига ундаги бирламчи сифат кўрсаткичлари таркиби ҳамда уларнинг бажарилмаслик эҳтимолини кўрсатиш мумкин. Масалан, функционал сифат кўрсаткичлари газ етказиш тизимларини лойиҳалаштиришда шаклланади ва қурилиш жараёнида намоён бўлади. Тизимдан фойдаланиш даврида уларнинг ўзгаришлари деярлик кузатилмайди. Ўз навбатда хавфсизлик

таркибидаги бирламчи сифат кўрсаткичлари ҳам муҳимлиги жиҳатдан функционалдан устун турсада, газ таъминоти ташкилотларининг фаолиятида салмоқли ўрин эгалламайди. Самарадорликнинг таркибидаги бирламчи кўрсаткичлари хўжалик фаолиятини акс эттиради ва одатда фақат баҳоловчи мезон бўлиб хизмат қилади.

Олинган натижалар. Ишончлилик таркибидаги бирламчи сифат кўрсаткичларини кўрадиган бўлсак, қувурларнинг яхлитлиги, жиҳозларнинг фойдаланиш муддати ичида бузилмаслиги, мосламаларнинг яроқлилиги, техник кўрик вақтлари ва бошқалар айнан эксплуатация даврида корхоналарнинг истеъмолчилар билан муносабатларини ўзида мужассамлаштиради.

Мутахассисларнинг фикрича, ишончлилик кўрсаткичларининг бажарилмаслиги газ таъминоти корхоналарининг асосий муаммоларидан бири ҳисобланади. Ҳақиқатдан ҳам, тизимнинг ишончлигини бузилиш ҳолатлари истеъмолчилар эътирозларининг асосий қисмини ташкил қилади.

Муаммони чуқур ўрганиш учун бизлар тизим ишончлигининг бир неча жиҳатларини ажратишни лозим деб топдик, яъни тизимнинг элементларига қараб технологик, ташкилий ва иқтисодий ишончлилик турларини аниқладик. (2-жадвал).

2-жадвал. Газ таъминоти тизими ишончлилик элементлари

Ишончлилик тури	Технологик	Ташкилий	Иқтисодий
Объект	Кувурўтказгичлар конструкцияси, газ тақсимлагичлар жиҳозлари, газ узатиш технологияси	Газ таъминоти корхоналари тузилмалари, ташкилий муносабатлар, техник кўрик тартиби ва операциялари	Бозор ва шерикчилик муносабатлари, иқтисодий механизм, моддий рағбатлантириш
Предмети	Конструктив жиҳатдан ишлаш муддати давомида узлуксизлиги	Тизимда барча жараёнлар ва операцияларнинг тўлиқ ҳажмда ва ўз вақтида кечиши	Бозор иштирокчиларининг иқтисодий манфаатларини тизимнинг ишончлилигига қаратилганлиги
Эришиш шартлари	Замонавий лойиҳа-конструктив ечимлари, рақобатбардош жиҳозлар ва материаллар, инновацион технологиялар	Оптимал ташкилий тузилма, мукамал тартиб ва жараёнлар, самарали сифат назорати, малакали кадрлар	Ўзаро манфаатли шартномалар, келишилган нархлар, сифатга асосланган моддий рағбатлантириш тизими
Бузилиш ҳолатлари	Жиҳозларнинг муддатдан олдин ишдан чиқиши	Газ таъминоти тартибининг бузилиши	Зарар кўриш ёки йўқотишларга дуч келиш
Эришиш йўллари	Технологик қурилма ва жиҳозларни такомиллаштириш	Бошқарув тизимини такомиллаштириш	Иқтисодий индикаторларни бошқариш

Юқоридаги жадвалдан кўриниб турибдики, газ таъминоти тизимининг ишончлилигини ошириш комплекс ёндашишни талаб қилади, яъни технологик, ташкилий ва иқтисодий чора-тадбирларни яхлит мажмуа сифатида қаралишини кўзда тутади.

Хулоса. Тизим сифатининг муҳим қисми бўлмиш ишончлиликни ошириш газ таъминоти корхоналарининг асосий вазифаси ҳисобланиб, қуйидаги йўналишларни ўз ичига олади:

газ таъминоти тизимда бошқарувни такомиллаштириш. Ташкилий жиҳатдан бу йўналиш тизим ишончлилигининг миқдорий кўрсаткичларини аниқлаш, сифат назорати усуллари ва тартиби ёрдамида уларнинг мониторингини юритиш, ишончлилик йўқотиш ҳолатларини олдини олиш, бошқарув қарорларининг таъсирчанлигини ошириш ҳамда бошқарув

тузилмаларини ривожлантиришдан иборат бўлади;

газ таъминоти тизимининг техник ва технологик жиҳозланишини замонавийлаштириш. Ушбу йўналиш соҳанинг инвестицион ва инновацион ривожланиш дастурлари билан чамбарчас боғлиқдир, чунки замонавий истиқболли технологиялар тизим ишончлилигини оширишга хизмат қилади. Бунда қувватлар захирасини шакллантириш, мослашувчан технологияларни қўллаш, жиҳозлар ишончлилиги ошириш, ускуналар сифатини ошириш каби чораларга эътибор қаратилади. Шу билан бирга мазкур йўналиш корхоналарнинг кундалик фаолиятида ҳам ички ресурслардан унумли фойдаланган ҳолда юқори самара беради; аҳоли ва хўжалик субъектларини табиий газ билан таъминлашнинг иқтисодий механизмини

такомиллаштириш. Иқтисодий фанлар объекти бўлмиш ушбу йўналиш иқтисодий ишончлилиқ индикаторлари (кўрсаткичлари)ни шакллантириш, уларни кузатиш бўйича ахборот тизимини яратиш, иқтисодий муносабатларнинг бозор механизмларини киритиш, иқтисодий барқарорликни таъминлаш қарорларини қабул қилиш ва мотивлаштириш тизимини ривожлантиришни ўз ичига олади.

Юқорида кўрсатиб ўтилган барча чораларнинг амалга оширилиши аввало хизмат кўрсатиш сифатини биринчи ўринга қўйиш, тизим ишончилигини истеъмолчи нуктаи назаридан баҳолаш ҳамда уларга тизимли ёндашишни, яъни жараёнларни чуқур ўрганиш, илмий хулосалар ишлаб чиқиш ва ишлаб чиқаришга жорий қилишни талаб қилади.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика кўмитаси маълумотлари.

www.stat.uz. Кириш санаси 30.11 2020 йил.

2. Деминг Уильям Эдвардс. Выход из кризиса. Новая парадигма управления людьми, системами и процессами. – М.: Альпина Паблишер, 2018 г.

3. Уилер Д., Чамбер Д. Статистическое управление процессами. Оптимизация бизнеса с использованием контрольных карт Шухарта– М.: Альпина Паблишер, 2009 г. – 416 с.

4. Фейгенбаум А. Контроль качества продукции. - М. Экономика 1986г. - 470 с

5.Исикава К. Японские методы управления качеством. – М. Экономика, 1988 г. – 215 с.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 июндаги “Табиий газ ва электр энергиясини сотиш механизминини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 6010-сонли Фармони. www.lex.uz